

CSENGER LAJOSNÉ

A környezeti nevelés elmélete és gyakorlata

A fenntartható fejlődésből, mint globális kérdésből kiindulva nemzetközi és hazai egyezmények és dokumentumok biztosítják az elméleti alapokat a tanulók környezettudatosságra nevelésének iskolai gyakorlatához. A környezeti nevelésre azért kell különös hangsúlyt fektetni, mert szerepet játszik a környezettel kapcsolatos értékek, attitűdök, érzelmek kialakításában és formálásában, a környezet megóvása iránti elhivatottság megalapozásában, hozzájárul a környezettel kapcsolatos problémák felfedezéséhez, az azokat előidéző okok feltárásához, a megoldáshoz szükséges készségek kialakulásához, a tapasztalatszerzéshez, az elsajátított ismeretek alkalmazásához. A Nemzeti alaptantervek (1995–2012) által megfogalmazott célok és feladatok csak a pedagógiai kultúra megújulása, új tanulási környezet implementációja, interdiszciplináris szemlélet segítségével érhetők el.

Bevezetés

Évezredek óta három értéket tekintenek minden további érték forrásának: az igazságot, a szépséget, a jóságot. Ezeket kell pedagógiánk szellemi alapjául választani, mert e három értékből származnak azok a legfőbb emberi értékek, amelyeknek az iskolai nevelésben és oktatásban fontos szerepet kell betölteniük: az egészség, a műveltség, az egyenlőség, a szabadság, a testvériség, a demokrácia, a társadalmi igazságosság, a társadalom sokszínűsége, a tolerancia.

Az erkölcsi nevelés, a nemzeti öntudat kialakítása, a hazafias nevelés, állampolgárságra, demokráciára nevelés, az önismeret és a társas kultúra fejlesztése, a családi életre nevelés, a testi és lelki egészségre nevelés, a fenntarthatóságra, környezettudatosságra nevelés, a gazdasági és pénzügyi nevelés, a médiatudatosságra nevelés, a tanulás tanítása mind az iskolai nevelés egy-egy célja.

A környezeti nevelés, a fenntarthatóságra, környezettudatosságra nevelés szerepet játszik a környezettel kapcsolatos értékek, attitűdök, érzelmek kialakításában és formálásában, a környezet megóvása iránti elhivatottság megalapozásában, hozzájárul a környezettel kapcsolatos problémák felfedezéséhez, az azokat előidéző okok feltárásához, a megoldáshoz szükséges készségek kialakulásához, a tapasztalatszerzéshez, az elsajátított ismeretek alkalmazásához. A környezeti nevelésnek a természettudományos ismeretek átadásán túl állampolgári nevelésnek és személyiségfejlesztésnek is kell lennie. A környezeti nevelés gondolata a fejlett nyugati társadalmakban fogalmazódott meg először néhány évtizeddel

ezelőtt, mert a városiasodással és a megnövekedett népsűrűséggel a hatalmas mennyiségű hulladéktömeggel, levegő- és vízszennyezéssel együtt járó változások súlyos környezeti problémákat, testi, lelki egészségkárosodásokat eredményeztek.

A fenntartható fejlődés

A fennálló környezeti válság oka abban keresendő, hogy az emberiség olyan életmódot folytat, amellyel feléli saját tartalékait, szennyezi környezetét. A fenntarthatóság fogalmába tartozik minden olyan törekvés, amely az emberiség életmódjából, termelési és fogyasztási szokásaiból fakadó negatív következmények csökkentését célozza meg. A fenntartható fejlődés meghatározásakor a környezeti, a társadalmi és a gazdasági rendszer három alrendszere kerül egymással szoros kapcsolatba. A fenntartható fejlődés az életminőség javulását szolgálja, amely a szociális igazságosságon, az életminőség folytonos javítására való törekvésen, a természetes erőforrások fenntartó használatán, a környezetminőség megőrzésén alapszik.

A tudomány és technika világának vívmányai azt a kényszerképzetet táplálják, hogy az ember képességei korlátlanok, csak az az igazán értékes, ami ember által való. Sajnálatos módon az ember nem hajlandó tudomásul venni azt az evidenciát, hogy a természet erőforrásai kimerülnek, hogy a természet pusztítása az ember értelmi és erkölcsi képességeinek lerombolását eredményezi, és a természet legyőzésének maga az emberiség lesz a legnagyobb vesztese (Schumacher 1991).

A fenntartható fejlődés fogalompár tartalmát többen többféleképpen magyarázzák, és többen vitatják. A fejlődés fogalma alatt alapvetően gazdasági, anyagi növekedést, tehát mennyiségi gyarapodást értünk, míg a fenntarthatóság biztosításának alapja az összhang, az egyensúly, a harmónia az igények és a felkínált lehetőségek között. Amennyiben a gazdaság alapját a természeti erőforrások, az energia, a víz, a talaj képezi, amely véges rendszer, a gazdasági növekedést nem lehet fenntartani a végtelenségig, csak a rendelkezésre álló készletek erejéig. Ily módon azonban a növekedés fenntartása nem más, mint a fenntarthatatlan fenntartása, amely logikailag értelmetlen, következésképpen nem létezik fenntartható növekedés, és lehetetlen fenntartható természeti erőforrásokat biztosítani a gazdaság fenntarthatatlan fejlődése számára (Németh 2010).

A Nobel-díjas Smalley az emberiség előtt álló problémák rangsorának felállításakor azokat vette előre, amelyek megoldása annak feltétele, hogy a sorban utánuk következőkkel érdemben lehessen foglalkozni. Az általa felállított sor elemei az energia, víz, élelmiszer,

környezet, terrorizmus és háború, betegség, oktatás, demokrácia és népség. „Az összes társadalmi kérdés rendezésének előfeltétele az energia, az édesvíz, a talaj (élelmiszer), a nyersanyagok és a megfelelő környezet rendelkezésre állása. E tényezők azonban egytől egyig korlátosak, és az emberiség túl sokat fogyaszt belőlük. Alapvető ellentmondás van a Föld véges adottságai és az állandó gazdasági növekedési kényszer között. A globális problémák mind-mind a földi természeti erőforrásokkal való felelőtlen gazdálkodásra, a túlfogyasztásra vezethetők vissza” (Szarka 2014, 33).

Nemzetközi összefogás – nemzetközi egyezmények a környezetvédelemért

A globális problémák, a világválság kérdéseinek megjelenése a Római Klub 1968-as megalakulásával regisztrálható. Céljuk a globális problémák meghatározása, elemzése és közzététele volt. A Római Klub tagjai a cselekvés három alapelemeként a globális nézőpontot, a holisztikus szemléletet és a hosszú távú megoldásokat jelölték meg és az 1972-ben megjelent *A növekedés határai* című tanulmányukkal kerültek a figyelem középpontjába. Ebben öt témát tárgyaltak: az energia- és nyersanyagtermelést, környezetszennyezést, az ipari termelést, a népesedést, az élelmiszertermelést (Rosta 2008).

A társadalmi, gazdasági és környezeti problémák összehangolt megoldása csak egy megváltozott szemléletű társadalomban, a holisztikus megközelítés előtérbe helyezésével képzelhető el. A társadalom környezettudatosságának formálásában az oktatás és nevelés kiemelt jelentőséggel bír. Az ENSZ által 1972-ben megrendezett környezetvédelmi világkonferencia hangsúlyozta a környezeti problémák sokaságát, valamint a Stockholmi Nyilatkozat 19. alapelvében fogalmazódott meg a környezeti nevelés szükségessége, hiszen a környezeti nevelés a tanulók látókörének szélesítésével teszi lehetővé a környezet iránti felelős magatartás kialakulását. Az 1975-ben Belgrádban megtartott „*Környezeti Nevelési Műhely*” az első, környezeti neveléssel foglalkozó nemzetközi rendezvény volt, ahol megfogalmazódott, hogy a környezeti nevelés segítségével olyan új ismeretek, értékek és attitűdök sajátíthatók le, amelyekkel új környezet-és életminőség érhető el (Kováts-Németh 2010).

Nemzetközi egyezmények, konferenciák a környezeti nevelésért

Az 1977-ben Tbiliszi-ben megtartott kormányközi konferencia célokat, elveket és ajánlásokat fogalmazott meg a környezeti neveléshez. Az ajánlások olyan fogalmakat tartalmaznak, mint *egész életre szóló folyamat, tudományközi, holisztikus, ember és természet kölcsönhatásai és összefüggései, aktív felelősségvállalás, intellektuális érzékenység és tudatosság fejlődése, megértés, kritikai és problémamegoldó gondolkodás, értékek letisztulása, környezeti értékek iránti megbecsülés, környezeti erkölcs kialakulása és erősödése, tanítási-tanulási technikák átalakulása, gyakorlati tevékenységek, közvetlen tapasztalás* (Kováts-Németh 2013).

A Környezet és Fejlődés Világbizottság által készített „Közös Jövőnk” című jelentés először fogalmazta meg a fenntartható fejlődés fogalmát, melynek három dimenziójaként – mint egymással szorosan összefüggő elemeket – a környezetet, a gazdaságot és a társadalmat emelte ki (Kováts-Németh 2010).

Az ENSZ 1992-es Környezet és Fejlődés Világkonferenciája (Föld Csúcstalálkozó) az *Agenda 21*-ben hangsúlyozta, hogy a nevelés kulcsfontosságú a fenntartható fejlődés megvalósítása és az emberek környezeti és fejlődési témák megértési képességének javítása érdekében. A fenntarthatóság pedagógiája biztosíthatja olyan alapelvek megvalósulását, mint:

- minden Földön élő ember jogainak és méltóságának tisztelete, elkötelezettség a teljeskörű társadalmi és gazdasági igazságosság mellett;
- a jövő nemzedékek emberi jogainak tiszteletben tartása, elkötelezettség a nemzedékek közötti felelősségvállalás mellett;
- minden élőlény nagyobb közösségének, és annak sokféleségének tisztelete és óvása, ami magában foglalja a földi ökoszisztémák megőrzését és helyreállítását;
- a kulturális sokféleség tisztelete, elkötelezettség a tolerancia, erőszakmentesség és béke helyi és globális kultúrája mellett (Tanulás a Fenntarthatóságért Évtizede).

A johannesburgi csúcstalálkozó (2002) javasolta a Fenntarthatóságra Nevelés Évtizede meghirdetését, annak hangsúlyozására, hogy a nevelés és tanulás a fenntarthatóság központi kérdései közé tartozik (Tanulás a Fenntarthatóságért Évtizede).

A környezeti nevelést elősegítő hazai stratégiák

Magyarországon eddig három Nemzeti Környezetvédelmi Program jelent meg. Az első program, az NKP I, tizenegy területre terjedt ki: levegőtisztaság-védelem, a vizek védelme, a

földvédelem, a települési környezet védelme, az emberi egészség környezeti vonatkozásai, az épített környezet védelme, a természetvédelem, a tájvédelem, a hulladékgazdálkodás, a zaj- és rezgésvédelem, a környezetbiztonság. Az NKP II kilenc akcióprogramot dolgozott ki a kiemelten fontos területeken szükséges beavatkozásokhoz, melyek között első helyen szerepel a környezettudatosság növelését célzó akcióprogram (Rákosi, 2004). A harmadik NKP a fenntartható fejlődés megvalósítását tűzte ki céljául.

A *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia* (2010) legfontosabb alapelve, hogy a környezet – ami alatt a természeti, mesterséges és társadalmi környezetet értjük – és a nevelés is minden embert érint. A környezeti nevelés célja a tudatformálás, amely a társadalmi környezetben bekövetkezett jelentős mértékű javulást az összes környezeti tényezőre kivetíti, és olyan gondolkodásmódot alakít ki, amely mentén a társadalom minden egyes tagja képes a világ kihívásaira olyan válaszokat adni, amelyekkel nem mélyíti tovább az ember és környezete közötti válságot (Vásárhelyi, 2010).

A *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012–2024* szerint a fenntartható társadalom kialakulását kulturális problémaként kell kezelni, melynek az az alapkérdése, hogy hogyan és milyen mértékben képes belátni az ember az önkorlátozás szükségességét. Erre a kihívásra a kulturális adaptáció lehet a válasz. A keretstratégia a fenntartható fejlődés három dimenziója – gazdaság, társadalom, környezet – mellé beemelt egy negyedik elemet, ami az emberi (humán) dimenzió. A nemzeti fenntarthatósági politika átfogó célja a társadalmi–gazdasági–természeti–humán környezethez való alkalmazkodóképesség, vagyis a kulturális adaptáció fejlesztése (Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012–2024).

A közoktatást szabályozó dokumentumok: törvények, tantervek

A közoktatásról szóló törvény 2003-tól kötelezővé tette az iskolák számára a környezeti nevelési és egészségnevelési program elkészítését. Az ezekben megfogalmazottak alapvető céljaként a természet és az ember közötti harmónia megőrzését, fenntartását, a természeti, mesterséges és mentális környezet védelmét, az embert tisztelő szokásrendszer érzelmi, értelmi, esztétikai és erkölcsi megalapozását emelhetjük ki, melyekkel meg kell alapoznunk a tanulók környezeti erkölcsét, természeti-társadalmi felelősségét, értéktudatát. Mindösszesen az a kérdés merül fel, hogy ki és mikor készítette fel az intézményvezetőket és a pedagógusokat ilyen jellegű programok elkészítésére. Az általam felsorakoztatott egyezmények, stratégiák tartalmát nem ismerik a közoktatásban foglalkoztatottak, így hogyan

és miért várja el tőlük bárki is, hogy ezekre építve hatékony intézményi programokat tudjanak kidolgozni. A legtöbb iskola esetében az asztalfiókok számára készülnek a dokumentumok, és mivel az alapelvek az interneten hozzáférhetőek, a legegyszerűbb dolog, ha azokat az iskolák bemásolják a helyi dokumentumaikba és ezzel a törvényi kötelezettségek elvégzését ki is pipálhatják. Lehetséges, ez az oka annak, hogy a környezeti nevelés, fenntarthatóságra nevelés területén ennyi év távlatában sem történik jelentős továbblépés.

A Nemzeti alaptantervek 1995–2012

Az általam megvizsgált alapdokumentumok a nevelés-oktatás közös értékeként nevezik meg a globális problémák, fenntarthatóság, társadalmi felelősségvállalás kérdését, ám az 1995–2007 közötti dokumentumok teljesíthetetlen feladat elé állítják az iskolát, amikor a globális problémák megoldását várják el. A NAT 2012 az iskola feladataként a globális problémák iránti érzékenység kialakítását, a fenntarthatóság iránti felelős magatartás formálását emeli ki. Az alapdokumentumok mindegyikében az összes műveltségi területen átívelő közös, kiemelt, fejlesztési feladatként, nevelési célként jelenik meg a környezeti nevelés, ami a tantárgyköziséget hangsúlyozza.

Környezeti nevelés a Nemzeti alaptantervekben

A Nemzeti alaptanterv fejlesztési feladatai alapján a nevelés-oktatás az autonóm személyiség kialakítását tartja fontosnak. Az autonóm személyiség nyitott a természeti, gazdasági, társadalmi folyamatok soktényezős rendszere iránt. A nyitottság a tolerancia alapja; a toleráns személyiség pedig a természet, a kultúra, az egyének sokféleségét értéknek kezeli. Mindehhez szilárd belső értékrendre van szükség, amelynek szerves része az empátia. Az értékrend kialakulásában a család, az iskola, a kortárs csoportok, de a média, a tömegkommunikáció is komoly szerepet játszik, ám a felsorakoztatott elemek nem biztos, hogy ugyanazokat az értékeket közvetítik. Felmerül tehát az az etikai kérdés, hogy a néha talmi vagy álértékek között el tudunk-e igazodni, és hogyan segíthetjük tanítványaink eligazodását. A környezetünk értékeinek megőrzéséért felelősséget vállalni tudó ember alkotni képes és szándékozó személyiség, ami etikai szempontból azt jelenti, hogy el tudja dönteni, részt kíván-e venni a problémák megoldásában, a döntések előkészítésében (Nánási 2005).

A NAT eddig megjelent négy verzióját összehasonlítva a *Környezeti nevelés* az 1995-ben a műveltségi területek közös követelményeként, a 2003-as és 2007-es változatban a *Környezettudatosságra nevelés* kiemelt fejlesztési feladatként, a 2012-ben megjelent változatban pedig a *Fenntarthatóság, környezettudatosság* a fejlesztési területek, nevelési célok között szerepel. Mindegyik NAT célokat fogalmaz meg, melyek eléréséhez ismeretszerzés, aktív részvétel, önálló tapasztalatszerzés, a tanultak alkalmazása szükséges. E pedagógiai módszerek elősegítik a tanulók magatartásának, életvitelének alakítását, a környezetük iránti pozitív attitűdjük megalapozását, értékítéletük formálódását, jövőképük kialakítását, együttműködési és konfliktuskezelési képességük fejlesztését.

Mind a négy NAT kiemeli, hogy a tanulók ismerjék meg a *környezeti válságot* előidéző *természeti-társadalmi-gazdasági folyamatokat*. Minden tanuló *aktív részvétele* szükséges az őket körülvevő környezet *értékmegőrző és értékteremtő* tevékenységeiben. A *környezetkímélő-értékvédő* magatartás kialakítása nyomán *pozitív attitűd* alakul ki, és ez lehetővé teszi a *fenntarthatóság melletti elkötelezettség* gyakorlását.

A hasonlóságok mellett különbségek is jellemzik az eddig megjelent négy alaptantervet. Az 1995-ben íródott tanterv a *társadalmak fenntarthatóságát* jelöli meg az egyik fontos célnak, míg a 2003-ban és 2007-ben megjelent dokumentumban a *társadalom fenntartható fejlődésének elősegítése* a cél. Ez a megfogalmazás egy dinamikus, tevékenységre épülő, tudatos, aktív részvételt feltételez, ami a környezeti neveléssel elérhető. Ez utóbbi két alapdokumentum említi meg az *egész életen át tartó tanulást* is, ami szintén aktív részvételt, önálló ismeret- és tapasztalatszerzést, az információk közötti tudatos eligazodást, megfelelő értékítéletet igényel a felnövekvő generációktól. Vagyis nem arról van szó, hogy egyszerűen átadjuk a következő nemzedéknek a tényeket, hanem megtanítjuk a diákokat arra, hogy folyamatos tanulással, a körülöttük zajló folyamatok figyelemmel kísérésével, figyelembevételével adekvát módon válaszoljanak a természeti-társadalmi-gazdasági kihívásokra.

A NAT 2012 kiemeli az *életformák gazdag változatosságának tiszteletét*, amit talán az tett fontossá, hogy az ENSZ 2010-et a Biodiverzitás évének nyilvánította. Ebben a dokumentumban jelenik meg a *kultúra* megismerése és tisztelete, ami azért nagy jelentőségű, mert ez az örök jó, szép és igaz abszolút értékek megismerését és tiszteletét eredményezheti.

A 2012-es NAT az *értékmegőrzést és értékteremtést* a tanulók *tágabb* környezetére is kiterjeszti, vagyis a lokalitás mellett a globalitás is megjelenik. Ez a szemlélet pedig azért fontos, mert a környezetterhelés látványos, kézzel fogható eredményekkel járó csökkentése

csak sok ember együttes cselekedeteivel érhető el, míg egy-egy ember környezetkímélő magatartása szinte észrevétlen marad. Éppen ebben mutatkozik meg a környezeti nevelés nehézsége.

Ugyancsak e dokumentum emeli ki az *erőforrások tudatos, takarékos, felelősségteljes, azok megújulási képességeit tekintetbe vevő használatát* figyelmeztetve a fogyasztói társadalmakban uralkodó fenntarthatatlan fejlődés elleni teendőkre.

Az előbb említett *környezetkímélő magatartás* az 1995–2007 között megjelent tantervekben a *tanulók életvitelét meghatározó erkölcsi alapelv*, míg a NAT 2012 nem használja az erkölcsi alapelv kifejezést. Ennek az lehet a magyarázata, hogy e dokumentum a korábbi nemzeti alaptantervektől eltérően a fejlesztési területek, nevelési célok között szerepelteti az erkölcsi nevelést, vagyis ugyanolyan hangsúlyosan kezeli ezt a területet, mint a fenntarthatóságra, környezettudatosságra nevelést.

A környezeti nevelés gyakorlata

A környezeti nevelés színtere – a család után – az iskola. Az ehhez kapcsolódó feladatokat a pedagógiai program és a mellékletként előírt környezeti nevelési program határozza meg. A gyakorlati megvalósítást elsődlegesen a természettudományos tantárgyak tananyag tartalma segíti: az általános iskola alsó tagozatán a környezetismeret, felső tagozaton pedig a természetismeret-, biológia- és földrajzórán. Ez részben érthető, hiszen a megfelelő szaktudományos, természettudományos ismeretanyag, tananyag tartalom feldolgozása e tantárgyakon keresztül, szakképzett tanárok segítségével valósulhat meg.

Ugyanakkor a környezettudatos szemlélet kialakítása a teljes személyiség fejlődését átható nevelési folyamat. Ezért a felelősségteljes állampolgárrá nevelés, a környezettel való harmonikus kapcsolat kialakítása, az értékóvó és értékteremtő tevékenységek elősegítése, a morális elvek, a normák és szabályok betartása és betartatása, a pozitív környezeti attitűdök kialakítása *„nem lehet egy tantárgyhoz kötött, hanem csak a tantárgyakon átnyúló, a környezeti problémákat felismertető, mindenekelőtt együttműködést, részvételt kívánó tanítási-tanulási tevékenység”* (Kováts-Németh 2010, 119).

A környezeti nevelés gyakorlata akkor lenne igazán gyakorlat, ha nem szorulna be a tantermek falai közé, a **tanulmányi séták**, a **múzeum**, az **állatkert**, az **erdei iskola** is megjelenének közvetlen tapasztalatot nyújtó, élményszerű tanulási környezetként. A tanulmányi séták alkalmával közvetlen megfigyeléseket, vizsgálatokat végezhetnek a tanulók a természetben, hiszen az élőlényeket, élőhelyeket legjobban a természetes környezetükben

ismerhetik meg. A múzeumlátogatás során a tanulók eredeti tárgyakat, a kulturális örökség részét képező értékeket ismerhetnek meg. A múzeumi foglalkozások kiválóan segítik a tantárgyak közötti koncentráció megvalósítását. Az állatkertben a védett és fokozottan védett állatok, az állatfajok sokszínűségének bemutatása a természet megőrzésének megértését segíti. Az erdei iskola, amely a környezeti nevelés valóságos terepe, „*a hagyományos iskoláztatástól eltérő tanítási-tanulási programot kínál a diákok számára az iskolán kívüli környezetben a valóság megismerésének közvetlen, az összefüggéseket és az ellentmondásokat feltáró tanulmányozásra*” (Kováts-Németh 2010, 120). Az erdei iskoláztatásban példaértékű az 1996-ban az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola és a Ravazdi Erdőgazdaság együttműködésével magvalósított *Erdőpedagógia* projekt, melynek célját Kováts-Németh Mária, a projekt megálmodója, megalkotója, kidolgozója így fogalmazza meg: „*az erdőpedagógia projekt célja a környezettudatos életvezetésre való felkészítés közvetlen tapasztalatszerzéssel, valóságos élethelyzetek gyakoroltatásával*” (i. m. 149). Az iskolák által szabadon felhasználható 10%-nyi időkerettel elősegíthető a hagyományos tantermi kereteket átlépő tanulási környezetben zajló nevelő-oktató munka. A tankönyvek mellé készített interaktív tananyag nem helyettesítheti a valóságot, csak újabb eszköz ahhoz, hogy a tanteremben maradjunk, és a gyerekeket a számítógép elé ültessük. A tantermeken kívüli, iskolán kívüli foglalkozások megszervezése alapos előkészítő munkát és sokrétű felkészülést igényel a pedagógusoktól, ami elképzelhetetlen a **pedagógiai kultúra megújulása** nélkül. Mindezek mellett az is igaz azonban, hogy az iskolán kívüli foglalkozások megszervezése a törvényi rendelkezések következtében kissé nehézkessé vált.

A környezettudatos magatartás kialakításához jelentős élményt biztosítanak a tanulmányi kirándulások. Ezeket úgy kellene megszervezni, hogy az általános iskolai tanulók a nyolc év alatt a saját településük nevezetességei megismerése után Magyarország természeti és kulturális értékeiben is gyönyörködhesse. A tudatos munkát segítené egy **kirándulási terv** elkészítése, amely a kirándulási célállomásokat a tanulók életkorához, az adott évfolyamokon elsajátított tananyagtartalmak, keresszttantervi kapcsolódások figyelembevételével határoznák meg. A tervezőmunkát jó gyakorlatok bemutatása segítené. A kirándulási terveknek nagy hagyományai vannak Magyarországon, de mivel napjainkban ezek elkészítését semmi nem írja elő, az iskolák általában nem készítik.

A környezettudatos tevékenységek legátfogóbb formában az **ökoiskolában** valósulnak meg, hiszen pedagógiai szinten, a társas kapcsolatok szintjén valamint technikai és gazdasági

szinten is szükség van innovációkra. Az ökoiskolai cím elnyeréséhez pályázatot kell készíteni, és egy meghatározott kritériumrendszernek kell megfelelni.

Az iskolákban a hagyományos tantárgyakhoz kötött munkaközösségek megszervezése helyett az iskolai folyamatokhoz kapcsolódó munkacsoportokat célszerű létrehozni. Ezek között szerepelhet egy olyan **öko-csoport**, amely az iskolai környezeti neveléshez kapcsolódó feladatok, tevékenységek koordinálását, megszervezését segíti a környezeti nevelési program megvalósulása érdekében. Ennek vezetője lehet az iskola földrajz–biológia szakos tanára, de a csapatban alsós és felsős, valamint a napköziben feladatot ellátó kollégák is tevékenykedhetnek, ezzel biztosítva a pedagógusok e terület iránti elkötelezetté válását.

Az iskolai **környezet javítása, gazdagítása** érdekében az ablakokba virágok, madáretetők kerülhetnek, amelyeknek gondozását, ápolását az iskola diákjai vállalhatják.

A környezeti nevelés természetközeli, közvetlen tapasztalatokon, megfigyeléseken alapuló megvalósítása, a tevékenységközpontú módszerek alkalmazása könnyebb azoknak az iskoláknak, ahol a közelben tanösvény, kisebb erdő, vízpart található, hiszen ezek jó színteret biztosíthatnak a **terepgyakorlatoknak**.

Nagy szükség lenne az **iskolakert** létrehozására. Ez egy belvárosi vagy egy lakótelepi betonrengetegben működő iskola esetében nehezen megvalósítható, pedig éppen ott lenne rájuk a legnagyobb szükség. Sajnálatos tény, hogy a magyar kultúra rendkívül gazdag öröksége az utóbbi 25 évben teljesen megszakadt.

A környezetterhelés csökkentése érdekében az iskola saját **víz- és áramfogyasztását** a tanulókból alkotott kis csoportok figyelhetik, és akár iskolai verseny is szervezhető az egyes osztályközösségek ez irányú aktív szerepvállalásának biztosítására. Lehetőséget kell találni a **szelektív hulladékgyűjtésre**, vagy a használt elemek gyűjtésére. A papírgyűjtés azonban egy készülő határozat miatt megszűnhet az iskolákban.

A **jeles napok** ünneplése, különböző **akcióprogramok** minden iskolában jó alkalmat teremtenek az együttgondolkodásra, a hagyományteremtésre, a közösséghez tartozás megerősítésére.

A sikeres környezeti nevelés érdekében célszerű **külső partnerekkel** például civil szervezetekkel, erdészettel, múzeumokkal, művelődési házakkal illetve az ott dolgozó szakemberekkel is együttműködni.

A környezeti nevelés, a környezettudatos magatartás megalapozása és formálása – a természettudományi tanórák mellett – a 2004 óta kötelezően elkészítendő **környezeti nevelési programokban** megfogalmazottak alapján valósulhatna meg. E programok elkészítéséhez és bevezetéséhez azonban nem kaptak igazán hathatós segítséget az intézmények, így ezek

kidolgozottsága és mindennapi gyakorlata nagyon eltérő lehet. A környezeti nevelési programok életszerű működése érdekében célszerű lenne elméleti és gyakorlati pedagógus-továbbképzéseket szervezni, jól működő programokat bemutatni, megosztani egymással. Az általam felsorakoztatott tevékenységek mindegyike része lehet e programnak.

Összegzés

Az emberek gondolkodásmódját alapvetően az őket körülvevő kulturális környezet határozza meg. Ha természetszerűtől, azt tisztelő, az erőforrásokkal ésszerűen bánó közegben élünk, az egyes generációk között ezek a magatartásminták és attitűdök válnak meghatározóvá. Abban a gyerekben, aki azt látja otthon, hogy a szülei sok felesleges dolgot is megvásárolnak, ha az életüket el sem tudják képzelni autó nélkül, ha szemetelnek az utcán, ha nem fordítanak figyelmet a víz- és áramfogyasztásukra, és még sorolhatnánk, bizonyára nem alakul ki sem a környezet iránti tisztelet, sem a fenntarthatóság iránti igény.

Éppen ez bizonyítja, hogy nem elegendő a környezeti ismeretek közvetítése, fontos a példaadás, az aktív részvétel, tevékenység-orientáltság.

A környezeti nevelést támogató nemzetközi és hazai egyezmények, konferenciák, stratégiák, az iskolai életet szabályozó dokumentumok elméletben támogatják a környezettudatos magatartás kialakítását, de mintha az elmúlt negyven évben nem történt volna igazi előrelépés ezen a területen. A környezeti nevelés erőfeszítései ugyanakkor mégis égetően fontosak, mert már nem egyszerűen arról van szó, hogy hogyan védhetnénk meg a környezetet – az emberi életet kell megvédeni. A mindennapokban tisztelni és szeretni kell az életet, fel kell ismerni az élet gazdagságát, hangsúlyozni kell a mértékletes és önkorlátozó fogyasztásra törekvést a jövő generációk életminősége, a fenntarthatóság érdekében (Kováts-Németh, 2013).

Az iskolában az ismeretátadáson túl fejleszteni kell az értékítéletet, az erkölcsi normákat, az érzelmeket, a közösséghez kötődést, az igényt az egész életen át tartó tanulásra.

Ehhez azonban szükséges a pedagógiai kultúra megújítása, hiszen azokra a módszerekre kell hangsúlyt fektetni, amelyek a kreativitást, a problémamegoldást, a kritikus gondolkodás fejlesztését, a tanulói együttműködést, aktív részvételt segítik és ehhez új tanulási környezetet kell biztosítani kilépve a tanterem falai közül. Mindehhez nélkülözhetetlen a pedagógusképzés és -továbbképzés rendszerének átgondolása, hogy az iskolákban olyan

pedagógusok dolgozhassanak, akik a környezeti nevelés céljait, feladatait és módszereit alkalmazzák a mindennapi gyakorlatban a környezettudatos személyiségfejlesztés érdekében.

A környezettudatosságra nevelés célja olyan tudatformálás, mely megtanítja a gyermekeket a környezettel való tudatos együttélésre, a környezetbarát életvitelre. Az emberi környezetnek része a mesterséges környezet, amely az emberi munka, az emberi kultúra eredménye. Magának az iskolának tárgyi-környezeti megjelenésével, emberi viszonyaival, de mindenekelőtt a gyermekhez való viszonyulásaival egyfajta esztétikai értéket is kell sugározni.

Az ember és környezete egységes rendszer alkot, így a környezettudatosságra nevelésnek is ökológiai rendszerűnek kell lenni. A szorgalmas, pontos, fegyelmezett munkára nevelés, munkavégzés következménye azonban nem lehet természeti környezetünk károsítása, pusztítása.

El kell érünk, hogy a gyerekek lássák és érzékeljék a körülöttünk lévő környezetet közvetlen lakóhelyünktől a Földre, mint égitestig. Tanítványaink teljes személyiségére kell hatnunk; elsősorban a gyerekek személyes aktivitására, tevékenységére kell építeni, a pedagógusok és közvetlen környezetük példamutatására alapozva. Minden életkorban más-más környezeti érzékenységgel, problémamegoldó képességgel rendelkeznek a tanulók, ehhez kell a megfelelő nevelési és oktatási módszereket rendelni. Célravezető megoldás lehet az iskola környezetének példamutató kialakítása a gyermekek közreműködésével, a hulladék-, és szemétyűjtő akciók, szelektív hulladékgyűjtés bevezetése, „Öko-iskolai” program, a jeles napok megünneplése, erdei iskola, tanulmányi séták, kirándulások.

A környezeti nevelés tantárgyközi, nem lehet egy tantárgy feladata, minden műveltségi területet át kell hatnia, sőt be kell épülnie az iskolai, továbbá az iskolán kívüli nevelés és oktatás minden részletébe, direkt és indirekt módon egyaránt. Célunk csak az lehet, hogy a természet és a környezet ismeretén és szeretetén alapuló környezetkímélő, értékvédő, a fenntarthatóság mellett elkötelezett magatartás váljék meghatározóvá a tanulóink számára.

BIBLIOGRÁFIA

110/2011. Kormányrendelet (<http://net.jogtar.hu>)

130/1995. Kormányrendelet (<http://net.jogtar.hu>)

1993. évi LXXIX. törvény (<http://net.jogtar.hu>)

2011. évi CXCV. törvény (<http://net.jogtar.hu>)

202/2007. Kormányrendelet (<http://net.jogtar.hu>)

243/2003. Kormányrendelet (<http://net.jogtar.hu>)

- Kováts-Németh Mária (2010): Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Pécs : Comenius, 2010. 313 p.
- Kováts-Németh Mária (2013): Kultúra és nevelés. Komarno : Felnőttképzési Intézet Kht., 2013.
- Nánási Irén (szerk.) (2005): Humánökológia: a természetvédelem, a környezetvédelem és az embervédelem tudományos alapjai és módszerei. Budapest : Medicina Kiadó, 2005. 543 p.
- Németh Viktória Mária (2010): Környezeti tényezők hatása a fogyasztásra, fogyasztókra. Fenntartható fogyasztás. (Kézirat) In: Lehet Más a Világ! Közösségi portál. [online] Zöld Pók Alapítvány [2014. május 10.] < URL: <http://lmv.hu/node/5176>
- Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012-2024. In: Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács honlapja. [online] [2014. május 11.] < URL: <http://nfft.hu/nemzeti-fenntarthato-fejlodesi-keretstrategia>
- Vásárhelyi Judit (szerk.) (2010): Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület [online][2014.május12] <URL: http://www.mme.hu/binary_uploads/5_kornyezeti_neveles/Nemzeti_Kornyezeti_Nevelesi_Strategia_3_kiadas_2010_Magyar_Kornyezeti_Nevelesi_Egyesulet.pdf.
- Rákosi Judit (2014): Az első és második Nemzeti Környezetvédelmi Program. [online] [2014. május 16.] < URL: <http://www.koztegy.hu/archiv/2004/Rakosi.htm>
- Rosta István (2008): A tudomány történetéből – világproblémák, globalizáció. A Római Klub három jubileuma 2008-ban. In: *Magyar Tudomány* [online] 2008. december [2014. május 16.] < URL: <http://www.matud.iif.hu/08dec/10.htm>
- Schumacher, Ernst F. (1991): A kicsi szép. Budapest : Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.
- Szarka László (2014): Elektromágneses geofizika, Föld- és környezettudomány. Budapest : MTA, 2014. 47 p.
- Tanulás a Fenntarthatóságért Évtizede. In: UNESCO honlapja [online] [2014. május 11.] < URL: http://portal.unesco.org/education/en/ev.php%URL_ID=27234&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

CSENGER, LAJOSNÉ

ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE NATIONAL CURRICULA

The basic idea of sustainable development has long been a disputable one because we have to understand that the comfort of people can only be ensured by preserving our environment. Several international and national documents have already been created on sustainable development. They serve as a theoretical background for the pedagogues in forming and developing the children's environment – friendly behaviour and attitudes. Environmental pedagogy – with all its related disciplines and co-sciences – plays an important role in the comprehensive and complex way of developing children's personality. The realization of the aims of environmental education, that are stated in the National curricula 1995–2012, is available by a holistic, interdisciplinary approach considering the cross-curricular links among school subjects.